

**ЗАСНУВАННЯ КИЇВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В ІНТЕРПРЕТАЦІЯХ
ВЧЕНИХ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ
(початок ХХ століття – початок 90-х років ХХ століття)**

Маргарита ШОСТАК

кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник відділу української етнології НДІУ

Анотація. У статті розглядаються погляди вчених української діаспори початку ХХ ст. – початку 90-х років ХХ ст. на проблему заснування Київської Русі. Висвітлено думки авторів про походження поліетноніма «Русь». Проаналізовано їхні праці, де викладені основні концепції щодо цих питань. Встановлено, що вчені української діаспори у вирішенні питання походження Києво-Руської держави опинилися в полі давно відомої полеміки між «норманістами» й «антинорманістами».

Ключові слова: українська діаспора, Київська Русь, поліетнонім «Русь», норманська теорія, антинорманізм, С. Томашівський, В. Липинський, Н. Полонська-Василенко, О. Прицак, І. Шевченко.

**ОСНОВАНИЕ КИЕВСКОГО ГОСУДАРСТВА В ИНТЕРПРЕТАЦИЯХ
УЧЕНЫХ УКРАИНСКОЙ ДИАСПОРЫ
(начало ХХ века – начало 90-х годов ХХ века)**

Маргарита ШОСТАК

кандидат исторических наук,

старший научный сотрудник отдела украинской этнологии НИИУ

Аннотация. В статье рассматриваются взгляды ученых украинской диаспоры начала ХХ в. – начала 90-х годов ХХ в. на проблему основания Киевской Руси. Освещены мнения авторов о происхождении полиэтнонима «Русь». Проанализированы их труды, в которых изложены основные концепции по этим вопросам. Установлено, что ученые украинской диаспоры в решении вопроса происхождения Киево-Русского государства оказались в поле давно известной полемики между «норманистами» и «антинорманистами».

Ключевые слова: диаспора, Киевская Русь, полиэтноним «Русь», норманская теория, антинорманизм, С. Томашевский, В. Липинский, Н. Полонская-Василенко, О. Прицак, И. Шевченко.

**FOUNDATION OF KYIVAN RUS IN APPROACHES AND VIEWS
REPRESENTED BY UKRAINIAN DIASPORA SCIENTISTS
(the early 20th century – the early 1990s)**

Marharyta SHOSTAK

Candidate of Historical Sciences, senior researcher of Ukrainian Ethnology Department of RIUS

Annotation. *The article reviews approaches of Ukrainian diaspora scientists of the early XX century – the early 1990s to the problem of foundation of Kyivan Rus. The works devoted to different conceptions of the scholars concerning origin of poly-ethnonym «Rus» are examined. The author considers that in discussing the problem of origin of Kyivan Rus Ukrainian diaspora scientists appeared to be between the supporters of «Norman theory» (Normanists) and «anti-Norman theory» (anti-normanists).*

Key words: *Ukrainian diaspora, Kyivan Rus, Norman theory, S. Tomashivskiy, V. Lypynskiy, O. Pritsak, I. Shevchenko.*

Вчені української діаспори у вирішенні питання заснування Київської Русі опинилися в полі давно відомої полеміки між «норманістами» й «анти-норманістами». Нагадаємо, що до табору вчених-норманістів належать ті, хто вважає, що державність, як і саму назву «Русь», на київські землі принесли варяги, тобто скандинавські народи, які в добу появи Київської держави вели активну військову, торговельну й політичну діяльність. До них пристала значна більшість істориків та правознавців української еміграції. Серед них слід виділити С. Томашівського, В. Липинського, Д. Дорошенка, В. Щербаківського, М. Андрусяка та ін.

На особливу увагу заслуговує доробок Степана Томашівського (1875–1930) – відомого історика, публіциста і політика. У праці «Історія України. Старинні і Середні віки» (1919) вчений визнає за варягами вирішальну роль у початках державного життя східнослов'янських племен. Історик, подібно до більшості представників норманської теорії, відзначає швидку слов'янізацію варязьких завойовників. Він вважає, що «норманський чи взагалі германський початок Руської держави не підпадає сумніву» [14, с. 29]. С. Томашівський визначає в історії Київської Русі два періоди: варязький і слов'янський. Дослідник досить детально охарактеризував кожен з них. «З

смертю Ярополка закінчується перший відтинок історії Руської держави, який можна назвати суто варязьким. Державне життя було лише в перших починах: князь і дружина – то його головні складники; війна, грабіж, слава, бенкети, збирання данини – то головні державні чинності; сміливість і щедрість князя, хоробрість, вірність дружини – то головні чесноти того часу. Міжнародні взаємини – то обмін товарами на головнім світовім ринку в Царгороді» [14, с. 28]. Але, за твердженням вченого, на зміну «варязькому» періоду історії Київської держави швидко приходять слов'янський. Процес асиміляції варягів слов'янами закінчується вже в X ст., доказом чого є слов'янське ім'я Святослав.

Щодо походження і первісного значення назви «Русь» С. Томашівський вважав, що це питання нез'ясоване: «... певне, що воно неслов'янське. Чи воно було занесене із Скандинавії, чи прив'язалося щойно в Новгороді до скандинавських завойовників, чи перейняте воно було по готах, чи вкінці прабатьківщини його треба шукати на українських степах серед іранської людності, звідки воно критими шляхами зіллялось з норманськими завойовниками північних слов'ян», це питання поки що не роз'яснене гаразд. Проте походження терміна «Русь», на думку вченого, не змінювало факту завойовницького початку «руської держави» [14, с. 34].

У першій половині 1920-х років український політичний діяч та науковець В. Липинський виклав свої погляди на походження Давньоруської держави у двох відомих працях – «Релігія і церква в історії України» (1925) та «Листи до братів-хліборобів і організацію українського монархізму» (1926). За В. Липинським, творцями Київської держави були варяги: «...сама назва й основи Русі були покладені розселенням добичників войовників, так званих варягів, між різними племенами, що жили між Балтійським і Чорними морями. Центр того розселення врешті означився в Києві, де серед місцевого колоніального хаосу, на руїнах попередніх розложених державних організмів, почалась організація нової охлократичної держави, спертої на силі неосілих, не володіючих землею, а живучих тільки з дані і зі здобичі – князівських дружин. Під охлократичною варязькою владою відбулась уніфікація різних завойованих ними племен. Їм прищеплена була одна державна назва Русі...» [8].

Серед відомих українських вчених до норманістів слід віднести Дмитра Дорошенка (1882–1951). Головні його праці з питання походження Київської Русі: «Нарис історії України» (ч. 1–2, 1932–1933), «Огляд української історіографії» (1923). На думку вченого, варяги відіграли «ролю зав'язи, ролю цементу, яким скріплено в одне ціле окремі руські племена», й тим самим «звели їх в єдину політичну систему, в одну державу» [4, с. 24]. Від них, як стверджує науковець, нова держава одержала ім'я – «Русь». Саме з появою варягів, що було, на думку Д. Дорошенка, ключовим моментом старої української історії, змінився уклад місцевого життя, коли «племінні

інтереси відступали на другий план, даючи місце інтересам політичним, державним» [4, с. 26].

Визнаючи державно-організуючу роль варягів у ранній період історії українського народу, Д. Дорошенко не заперечує, як це прийнято радикальними норманістами, державності слов'янських племен у доварязьку добу. Полемізуючи з антинорманістами, дослідник пише: «Розуміється, не можна заперечити, що деякі, може і всі східнослов'янські племена мали свою державну організацію із своїми місцевими династіями на чолі. Сліди цих місцевих династій задержались подекуди аж до XII в. Але се була, видно, досить слабка організація, як ми бачили, вона не могла охоронити деякі племена від залежності до хазарів. І ось появляються серед цих племен варяги, скидають місцевих князів, силою підбивають окремі племена під владу своїх конунгів і сформовують одну велику державу, на чолі якої стоїть варязька династія Рурика» [4, с. 36].

Спростовуючи аргументи вчених-антинорманістів, які вважають, що літописна легенда є історичний міф, створений навмисно, щоб таким чином надати легітимності варязькій династії, Д. Дорошенко зазначає: «Можна додати, в цій легенді, занесеній у літопис, – не забуваймо – яких двісті років після подій, бажання легалізувати початок пануючої в Києві династії, виставляючи його як акт добровільного закликання. Але це не грає істотної ролі. Ми знаємо з історії ряд аналогічних факторів заснування серед тубільного населення держав як раз тими ж самими скандінавами і в ту ж саму добу: в Нормандії, в Сіцилії, нарешті, в Англії. І там так само переможці скоро засимілювалися з переможеними і

що найбільше – замінили свою династію, а подекуди й своє ім'я. Те саме було й у нас» [4, с. 37].

Не заперечував участі варягів у творенні Київської Русі й М. Андрусак, погляди якого сформувався в еміграції під впливом згаданих вище учених. Але, незважаючи на ці впливи, історик намагався дати свою оцінку даній проблемі: «Імена перших князів промовляють за варязьке походження династії». Проте вчений чітко підкреслює, що «варяги не підбили ні Києва, ні Великого Новгороду й не накиннули слов'янам форм державного ладу». Посилаючись на літопис, М. Андрусак намагається довести, що «Рюрика та його братів запросили північні слов'яни. Аскольд і Дір стали князями київських полян на основі обосторонньої згоди» [1, с. 80].

Іван Крип'якевич (1886–1967) – академік АН УРСР, професор Львівського університету, директор Інституту суспільних наук АН України, один із найвидатніших учнів М. Грушевського – в своїй історичній праці «Велика історія України» (1935) виклав думки щодо походження Київської Русі. Він вважав, що нормани «скріпили мілітарно» державну організацію, очоливши її скандинавською династією [6]. Але з часом вони «розчинилися» в русько-українському субстраті і локальна слов'янська еліта спромоглася перейняти державний провід. На відміну від вчителя І. Крип'якевич називає Антський союз не етнографічною, а державною організацією. Він припускав можливість, що залишки державно-військових сил антів могли інтегруватися до політично-державного ядра Полянської Землі в Середньому Подніпров'ї, і тому між обома державами (антів і київською) йшла безпосередня лінія розвитку.

Відстоював варязьке походження Київської Русі й відомий учений в еміграції В. Щербаківський. У монографії «Формація української нації. Нарис праісторії України» (1941) вчений на основі іноземних джерел і вітчизняних літописів доводить, що поняття «слов'яни» і «руси» є різними. Далі він пояснює, чому назва «Русь» стала домінуючою в назві Київської держави: «... слово Русь набуло державного значення, бо з цього племені Русів і походили наші князі, які панували у Києві. Слово руський – стало означати підданий руського князя, і через це перенеслося поступово на всі племена, які стали підданими руських князів» [17, с. 49].

Крім норманської теорії походження Київської держави, у середовищі української наукової діаспори першої половини ХХ ст. побутувала антинорманська концепція, для якої характерне заперечення варязького елемента у формуванні державності Київської Русі і твердження, що слово «Русь» варягів жодним чином не стосується, що це слов'янський поліетнонім.

На особливу увагу заслуговує думка представника цієї концепції, відомого історика і правознавця, одного з основоположників історико-правової науки в діаспорі Ростислава Лещенка (1878–1929). До творчого доробку вченого належать наукові розвідки, присвячені питанню утворення Київської Русі: двотомний курс «Лекції по історії українського права» (Прага, 1923), де в першій частині «Княжа доба» автор висвітлює найдавніше розселення українських племен і їхній побут, теорію походження української держави й розглядає Київську Русь як осередок української державності; а також видання Академічного

списку «Руської Правди», що вийшла під редакцією Р. Лашенка в Празі 1927 р.

Підтримуючи погляди М. Грушевського, вчений ототожнює такі назви, як «поляни» і «русь»: «... між Дніпром, Ірпенем і Россю жили поляни, що звалися також руссю...». Осередком життя цього племені була земля Полянська, або Руська, з її прадавнім центром Києвом. Р. Лашенко категорично відкидає державотворчу роль варягів в історії Київської Русі: «Свідчення автора «Повісті временних літ», що назву «Русь» надали землі полян вже пізніше князі варязького роду, не має історичних підвалин». Вже задовго до того часу, до котрого літопис відносить так зване прибуття варягів (IX ст.), східні слов'яни мали свій більш-менш означений державний лад [7, с. 69].

Професор Львівського університету Мирон Кордуба (1876–1947) вже в 1930 р. у Празі на засіданнях Українського історико-філологічного товариства, де відбулася дискусія з питання «Откуда есть пошла руская земля», виступив проти схеми М. Грушевського, обстоюючи думку про Київську державу як «загальноруську державу». Він стверджував, що «Київська держава «скувала» всі східнослов'янські племена «ще сильніше докупи» і створила «загальноруську» єдність, яка обумовила спільність держави, спільністю віри і спільністю літературної мови. Ні українська, ні великоруська, ні білоруська народності в цей період не існували» [5, с. 540]. Проте М. Кордуба розумів єдність лише як єдність культурну, як єдину «культурну сферу» і заперечував створення етнічної єдності, злиття східнослов'янських племен в єдину народність і оформлення свідомості етнічної солідарності, єдності Русі. Визнаючи існування «політично,

церковно і культурно одноцільної Русі» в період Київської держави, М. Кордуба відкладав утворення української народності на пізніший час. Виникнення української нації дослідник відносить до XV ст. у межах Литовської держави.

Великий інтерес викликала праця історика-правознавця Сергія Шелухіна (1864–1938) «Звідкіля походить Русь – теорія кельтського походження Київської Русі» (1929), в якій уперше була подана концепція походження Київської Русі з півдня нинішньої Франції, а саме – з Галлії [16].

Результати наукових розвідок щодо питання походження Русі С. Шелухін підсумував у заключній частині своєї монографії: «Тут я подаю головні докази, що русами були Кельти-Русини, яких літопис ясно вказав на території нинішньої Франції під іменем Русь і Галичани. Прийшли вони на Україну через Норік, Панонію, Придунайщину давно відомим їм шляхом, з родинами в кількості коло 100 тис. душ, прийнявши по дорозі домішки слов'ян, і отаборилися на острові Тамані, в Тмутаракані, коло Дону та Азовського моря. Потім частина з них зосталася в Тмутаракані, а частина піднялася по р. Дніпрові вгору до Полян, в Київ, і злилася в антропологічну одноцільність, яка зветься Українською нацією. Цьому злиттю допомогли спільності Середземноморської і Чорноморської культур обох Європейських народів – Антів і Кельтів» [16, с. 127].

Це був новий, досить революційний погляд на походження Русі, що викликав широкий резонанс у наукових колах не тільки в еміграції, а й у Західній Україні. Потрібно відзначити, що походженню Київської Русі вчені української діаспори приділили досить багато уваги.

Іван Лисяк-Рудницький (1919–1984) – історик української суспільно-політичної думки, політолог, публіцист, один із засновників Канадського інституту українських студій при Альбертському університеті – автор праць: «Проти Росії чи проти радянської системи» (1961), «Україна в еволюції радянської системи» (1963), «Україна між Сходом і Заходом» (1966), «Між історією і політикою» (1973), «Націоналізм і тоталітаризм» (1982), «Історичні есе» (т. 1–2, 1994) та ін. Вчений погоджувався з тими дослідниками, які вважали антів за прямих предків сучасних українців, він зазначав, що «держави Володимира й Ярослава не була ані «українська», ані «російська» (московська) в модерному розумінні». Вчений обстоював тезу про те, що Київська Русь була східноєвропейська держава доби патримоніальної монархії, тобто коли ще не існувала національна диференціація, як держава Карла Великого не була ані «німецька», ані «французька» (хоч етнічні різниці існували). Щоправда, дослідник вважав, що українство корениться в Київській Русі, але першою суто українською державою І. Лисяк-Рудницький, як і С. Томашівський, називає Галицько-Волинську державу [9].

Не можна не звернути уваги на книгу українського вченого, публіциста, педагога і першого голови американського відділу НТШ Миколи Чубатого (1889–1975) «Княжа Русь-Україна та виникнення трьох східнослов'янських націй», яка вийшла у 1964 р. в Парижі. Вважаючи себе прихильником схеми М. Грушевського, він стверджує, що кожний із трьох східнослов'янських народів – український, білоруський та російський – формувалася цілком окремо з етнічного субстрату того населення, яке жило на

нинішніх територіях цих трьох націй принаймні від доби неоліту [15, с. 86].

За М. Чубатим, анти – далекі нащадки наддніпрянських трипільців і перші історичні предки українського народу. З часів появи антів Київ, на думку дослідника, «був постійною столицею українського народу».

Дослідник вважає: «Найраніше з-поміж трьох східнослов'янських народів почав формуватися народ русинів-українців на просторі степової та лісостепової смуги на північ від Чорного моря, по обох сторонах середнього та долішнього Дніпра» [15, с. 114].

У праці «Княжа Русь-Україна та виникнення трьох східнослов'янських націй» та інших тематично близьких роботах історик проаналізував питання виникнення Київської Русі як етнічного, географічного, державно-політичного утворення, спробував прослідкувати походження етноніма «Русь», розглянув концепції інших науковців щодо історії східних слов'ян.

На думку вченого, початком історичних часів українського народу була Київська Русь як державний організм, створений антськими слов'янами. Для з'ясування походження українського народу М. Чубатий оперував такими дефініціями історичної науки, як народ і нація. Він розглядав народ як свідому своєї єдності спільність мільйонів духовно зв'язаних людей, у яких впродовж століть живуть такі духовні цінності, як мова, релігія, мораль, а також бажання жити на визначеній території і обороняти її. Історик відзначав, що в XI ст. Русь і русини вже були не тільки народом, свідомим своєї єдності, а й нацією з національною свідомістю і гідністю. На переконання вченого, навколо Київської

Русі почали об'єднуватися всі інші етнічно споріднені слов'янські та фінські племена. Отже, до неї як до одностаттєвої держави приєднувалися території з населенням зовсім іншого походження, економічного та духовного життя і нижчої цивілізації. Вчений акцентував, що Київська Русь стала основою Київсько-Руської імперії, котра складалася з Київської Русі та колоніальних територій.

Таким чином, М. Чубатий доводив, що Київська Русь – це одне, а Київсько-Руська держава – це дещо інше державне утворення. На думку вченого, на території Київсько-Руської імперії зародилися і розвивалися три східнослов'янських народи, однак цей процес не обмежувався лише територією Київської Русі. Свою методику етнології на прикладі українського народу М. Чубатий застосував до процесу формування російського і білоруського народів.

Михайло Сосновський (1919–1975) – український публіцист, журналіст та суспільно-політичний діяч. З 1944 р. в еміграції в Німеччині: студентський діяч, редактор журналу «Самостійник» (1946), співробітник «Студентського Вісника» і газети «Час» (1946–1948). З 1972 р. у США: редактор українського щоденника «Свобода», її акредитований кореспондент при ООН. Автор праць «Україна на міжнародній арені. 1945–1965» (1966), «Нарис історії української політичної думки» (1976). Найдетальніше він зупинявся на історії Київської Русі, називаючи княжий період періодом завершення етнічної консолідації українського народу [12]. Початком етнічної консолідації М. Сосновський вважає черняхівську культуру II–VI ст., коли вже політична консолідація хронологічно пов'язана з Антським союзом

племен, які дослідник називає носіями черняхівської культури.

М. Сосновський, посилаючись на дослідження М. Брайчевського «Походження Русі», говорить не про ототожнення антів з пізнішою Київською Руссю, а тільки про реальний генетичний зв'язок між антами-полянами і полянами-руссю – предками українського народу. Треба відзначити, що питання назви племен і Русі надзвичайно складні і залишаються дискусійними досі.

Формування нового політичного об'єднання з осередком у Києві розтягнулося на час VII і VIII ст. і на зламі VII – IX ст. розвинулося до такої міри, що стало силовим чинником у Південно-Східній Європі і одночасно загрозою для найбільшої тоді Візантійської імперії. Очевидно, пише автор, це могло статися лише тому, що Русь, закріпившись на своїй території Середнього Подніпров'я і басейну Росі та Тясмина, не обмежилася нею, а поширила «союз» і на інші племена.

Зрозуміло, що процес формування цього «союзу» був дуже складний. Окремі племена не дуже бажали бути членами «союзу», бо з цим пов'язувалися різні зобов'язання, передусім сплатування данини. Різні форми залежності від київського центру збереглися практично до другої половини X ст., коли князь Володимир Великий ліквідував племінні окремішності і поусував племінних князів, висилаючи у всі землі своїх намісників.

Таким чином, політична консолідація Київської Русі супроводилася і завершенням етнології окремих народів у Східній Європі, першим етапом якого М. Сосновський вважає завершення етнічного становлення українського народу [12, с. 149].

Зафіксований у «Повісті временних літ» поділ східних слов'ян на «племена», на думку дослідника, має набагато глибший і цілком відмінний характер, бо насправді, вважає М. Сосновський, у літописі йшлося не про племена у звичайному значенні цього слова, а про «вже сформовані етнічні спільності з різними трьома окремими епіцентрами: південним, північно-східним і північно-західним» [12, с. 178].

Автор робить висновок, що етнічне розмежування предків українського народу від їхніх сусідів настало ще до київського періоду, безпосередньо після розселення слов'ян, хоч процес самої консолідації ще тривав відносно довгий час.

Проблематика статті висвітлюється і у відомій двотомній праці Наталії Полонської-Василенко «Історія України» (Мюнхен, 1973–1976 рр.). Ця праця зберігає своє наукове значення і дотепер з погляду об'єктивності, конкретності і аргументованості викладу історії утворення Київської держави. Тут історик виклала свої погляди на походження Київської Русі: «В організації першої Київської держави брали деяку участь нормани. VIII–IX ст. були добою, коли нормани, під назвою яких об'єднували населення Скандинавії – шведів, норвегів, данів, – на чолі з своїми ватажками-вікінгами, почали вдиратися до різних земель та грабувати їх. Під 859 р. оповідає літопис, що варяги прийшли із замор'я, поклали данину на «чудь, и на словенех, на мери, и на всех кривичах». В цьому оповіданні відмежовано обшир володіння варягів. 862-го року ці племена вигнавши варягів, не спромоглися зорганізувати свою владу і закликали із замор'я інших варягів. Прибули три брати: Рюрик, Синеус і

Трувор. Рюрик сів у Новгороді, Синеус – у Білоозері, а Трувор – в Ізборську. По смерті братів Рюрик став єдиновладним князем. Так на півночі в середині IX ст. постала держава, яка охоплювала землі словенські (словени, кривичі) та фінські (меря, весь, мурома). У той час на півдні, в землі України-Руси, вже існувала велика держава з центром у Києві. Так у IX ст. творяться дві окремі, незалежні держави: напівфінська Новгородська та слов'янська Київська» [10, с. 95].

Про походження назви «Русь», що являє найбільшу загадку історії України, яка до цього часу не може вважатися цілком вирішеною, Н. Полонська-Василенко розглядає кілька гіпотез. Головні з них такі: слово «Русь» – фінського походження (В.Татищев, 1739), хозарського (Еверс, 1814), угорського (Юркевич, 1867), литовського (Костомаров, 1860), єврейського (Барац, 1910), кельтського (Шелухін, 1929). Але головні теорії дві: варязька та українська. Варязька теорія базується на припущенні, що «руссю» фіни називали одне з племен норманів-шведів. Одним із доказів цієї теорії вважають те, що Константин Порфіро-родний у 949 р. подав назви Дніпрових порогів – «руські» і «слов'янські». Перші близькі до північногерманських мов. У своїх творах він взагалі відрізняє «русів» і слов'ян. Другий аргумент, що фіни називали шведів «Rootsi», непереконливий, бо важко припустити, щоб для назви скандинавів-варягів користувалися терміном з фінської мови. М. Грушевський розглядає ставлення справи у скандинавських сагах, які багато знають про Київ. У них ніколи не ототожнюють варягів з Руссю. Русь для них чужа земля [3, с. 388]. Навпаки, існує багато підстав для того, щоб вважати

назву «Русь» місцевого походження. (Цікаві відомості сповіщає Псевдо-Захарій, сирійський письменник. У нього є виписка з сирійського документа 555 року про «Русь»: це «рослий, могутній нарід», який мешкав по Дінцю, на північний захід від Созівського моря, приблизно у Придніпров'ї. Ібн Хордадбех, начальник пошт Арабського халіфату, писав у 860 р. в «Книзі шляхів та держав», що «руси – плем'я слов'ян») [10, с. 80–81]. Таким чином, східні джерела не ототожнювали Русь із скандинавами. Не ототожнювали й візантійські. Патріарх Фотій, з приводу нападу Руси на Царгород у 860 р., називав їх росами або скитами, а не варягами, яких греки знали добре.

Ці уявлення сучасників, що мали відомості про Русь, знаходять підтвердження в топоніміці України. Назви притоки Дніпра – Рось, притоки Росі – Росава, Осколу – Рось, на Волині річка Роска, у гирлі Дону – місто Росія. Тож назви «Русь», «Рос» вживали виключно для позначення України. За пізніших часів термін «Русь» стосували переважно до Київського князівства, і він деякою мірою був синонімом Київщини. У XI – XIII ст. літописи строго відокремлювали Русь – Київське князівство – від інших князівств. «Поїхати на Русь» означало поїхати на Київщину. Під 1149 роком Новгородський літопис записав: «...иде архиепископ Новгородский Нифонт в Русь», себто в Київ. Року 1165 Новгородський літопис (третій), зазначає ще точніше: «...ходи ігумен Юрьевский (новгородського монастиря)... в Русь, в Киев град». Термін «Русь» не поширювався на північні землі навіть тоді, коли Київська держава охопила їх. Навпаки, цей термін тривалий час вживався на Західній Україні, у топоніміці Прикарпаття та

Закарпаття [10, с. 81]. Так, Н. Полонська-Василенко з окремих розірваних фактів вимальовує образ могутньої Київської держави «...з середини IX ст., що підкоряє сусідів, воює з Візантією, укладає з нею та іншими державами мирові угоди і нарешті – приймає християнство. ... поширювався обмін культурними цінностями із старими, світового значення культурами Сходу й творилася нова, блискуча культура, в якій у гармонійне ціле зливалися чужоземні впливи. На Сході Європи зароджувалася нова могутня потенціальна сила – Україна-Русь» [10, с. 94].

Проблемою історії княжої доби, її витоків, формування державності займався професор Гарвардського університету США Омелян Пріцак (1919–2006). Його досить оригінальна концепція походження Русі і її місце в історії державотворчості українців заслуговує на увагу. Вважаючи, що історія починається тоді, коли з'являються писані джерела, коли є людська спільнота, свідомо себе, історик, на відміну від археологів, упевнений О. Пріцак, має не описувати події, а подавати функції цих подій у їхньому розвитку. У своїй праці «Походження Русі» (1997), вивчаючи і публікуючи стародавні скандинавські джерела (крім саг), дослідник вирішив виробити новий підхід і нову методологію з проблеми слов'янського державотворення, відкинувши спеціальну наукову літературу і звернувшись безпосередньо до першоджерел. Робота спирається на п'ять основних принципів, які автор вважає для себе важливими:

по-перше, необхідно звільнити наукову проблему походження Русі від усіх емоційних «патріотичних» виливань та хуторянських вимог – доказів про

«спроможність слов'янських народів створити державу» і піднести її до контексту світової історії;

по-друге, пояснити походження держави якимось одним чинником або явищем неможливо;

по-третє, одним із основних принципів своєї методології дослідник вважає усвідомлення синкретичного характеру державного устрою Русі;

по-четверте, необхідно простежити наслідки більш ранніх подій, користуючись «читанням історії навспак» [11, с. 29–31].

Він писав, що держава є «однією з найзначніших ідей і найвищих досягнень розвитку урбаністичної цивілізації. Вона виникає не спонтанно, а запозичується у народів, у яких уже існує. Переймання такої ідеї народами, які не витворили власної держави, обумовлене розумінням її важливості й доцільності, тому ті народи добровільно віддаються під провід досвідчених іноземних навчителів. ... Лише історично свідомий народ здатний принести історію на територію, де такої свідомості не існує» [11, с. 31].

На другий методологічний принцип вплинуло деяке нігілістичне ставлення автора «Походження Русі» до археології та лінгвістики. Такий підхід ставить під сумнів відомий дослідник археології і давньої історії слов'ян В. Баран. Він вказує на те, що саме археологія, яку О. Пріцак не хоче вважати праісторією, дає незаперечні факти досить високого економічного розвитку та соціальної організації східнослов'янських племінних груп, принаймні за 600–700 рр. до виникнення Київської держави [2, с. 133].

Не можна не погодитись із справедливим зауваженням О. Пріцака, яке перегукується з методологічними засадами

М. Грушевського та рядом інших дослідників давніх слов'ян про те, що не можна пояснити походження держави якимось одним чинником або явищем. Тобто слід усвідомити, що держава, в тому числі Русь, не могла народитися знезацька. За О. Пріцаком, цей процес тривав, як мінімум, від 770 до 1072 р. і був сповнений несподіванок і випадковостей. Автор вважає, що якби правителі Русі не прийняли однієї із світових релігій (іслам або християнство) і не заснували осілої культури з початками історичної свідомості, Київська Русь могла б залишитись такою ж загадковою і позаісторичною, як анти в джерелах VI–VII ст. Вирішальним фактором для народження Київської Русі як історичної цілості у Східній Європі був не 882-й чи будь-який інший рік, а тривалий відтинок часу, починаючи приблизно від 770 р. і закінчуючи християнізацією в 988–1072 рр.

Одним із основних принципів своєї методології дослідник вважає усвідомлення синкретичного характеру державного устрою Русі. Це найвиразніше проступає в потрійному титулі, який спочатку норманські руси давали своєму правителю, називаючи його германським «князь», тюркським «каганом» і візантійським «царь».

Частину цієї праці автор присвятив події останньої чверті XIII ст. Адже, на його думку, про VIII–X ст. у Східній Європі та Скандинавії є набагато менше вартісної інформації, ніж про три наступні століття. Таким чином, вивчення пізнішого періоду цінне тим, що дає змогу простежити наслідки більш ранніх подій. Таке «читання історії навспак» визначає четвертий принцип.

І, нарешті, п'ятий принцип: співтериторіальні, погано організовані

язичницькі неписьменні селянські громади Східної Європи у VIII–X ст. не могли самостійно створити державу, – вважає автор «Походження Русі» [11, с. 31].

Зовсім інший погляд на цей принцип має В. Баран, який вважає, що утворення держави «здійснимо лише за умови, що саме суспільство вже досягло відповідного економічно-соціального і культурного рівня та було готовим до цього» [2, с. 134]. Спираючись на дані археології, дослідник вказує, що рівень південно-східних племінних груп був вищим порівняно з північно-східними, і тому нащадки Рюрика, перебравшись з північно-східних регіонів на Волзі до Дніпра, у Київ, знайшли тут середовище, підготовлене для утворення державного організму.

Так само як не вдалося дійти конкретного висновку про походження етноніма «Русь», так і немає загальної згоди щодо ширшої проблеми – співвідношення скандинавських впливів та чинників слов'янської еволюції у виникненні Київської Русі. Можливо, через неспроможність довести одну із теорій походження Русі, багато вчених поступово були змушені шукати компромісне рішення. Нині існує загальна згода щодо впливу скандинавів на суспільство й культуру східних слов'ян. Мандруючи у складі невеликих ватаг заповзятливих воїнів-купців, варяги швидко засвоювали східнослов'янську мову та культуру й через свою малочисельність навряд чи могли серйозно вплинути на спосіб життя місцевого населення. Проте важко заперечувати участь і навіть провідну роль варягів у політичному житті з огляду на те, що всі правителі Києва аж до Святослава, а також їхні дружинники мали скандинавські імена. Варяги відігравали

роль каталізатора політичного розвитку завдяки тому, що або підкоряли слов'ян і політично організовували їх, або ж створювали для них загрозу, що змушувала їх краще організовуватися самим. Щоправда, у ряді випадків інтереси східних слов'ян і варягів збігалися. Це, зокрема, стосувалося обмеження впливу хозарів, протистояння нападам кочовиків, забезпечення й охорони дніпровського торговельного шляху на Візантію [2, с. 135].

Тому існують вагомі підстави вважати виникнення Києва досягненням не якоїсь окремої етнічної групи, а результатом складної слов'яно-скандинавської взаємодії.

О. Пріцак, розвиваючи цей підхід, висловив думку, що питання про етнічне походження Русі є несуттєвим. На його погляд, Русь була спочатку поліетнічним і багатомовним торговельним союзом, що з метою встановити контроль над торговельними шляхами між Балтійським та Середземним морями і утворив політичну єдність під назвою «Київська Русь».

Проаналізувавши сутність гострих суперечок між норманістами і антинорманістами щодо походження Київської Русі, О. Пріцак, даючи критичний огляд аргументів, вказує слабину обох сторін. Вчений пропонує розглядати появу давньоруської держави лише «як історичний експеримент у межах загальної системи» і визначає чотири важливі історичні події, кожна з яких спричинила ланцюгову реакцію і мала вплив на походження Русі: поява в історії франків, фризів і англосаксів, утворення степової імперії нового типу – Аварського союзу, вторгнення арабів у басейн *Mare Nosturm*, а хозар – до Східної Європи та ціла мережа зруйнувань – Аварської держави, імперії Карла Великого. Саме

під цим кутом зору він і досліджує походження Київської Русі.

Вважаючи дискусії норманістів та антинорманістів безплідними, О. Прицак свою, за його висловом, «нову», «незалежну» концепцію про заснування Київської держави та принесення самої назви «Русь» зв'язує з рутено-фризько-норманською торговельною компанією, що сформувалася в Галлії під назвою «Русь» [11, с. 53]. Опіраючись на Баварського географа (джерело IX ст.), цей етнонім він виводить від Родезу (Рутенії), що знаходиться у південній частині Центральної Франції. Інше коріння слова «Русь» історик бачить, виводячи його від кельтського етноніма Рут(г)ені, який у німецьких діалектах трансформувався за схемою Rut-/Ruzz-/Ruz-/Russ-/Rus. Історичними носіями назви Руззі (Ruzzi), за Прицаком, були фризські купці, які вели транс'європейську торгівлю і, змішавшись зі скандинавами, утворили на Волзі політичне об'єднання, котре згодом слов'янізувалося і розвинулося в Державу Русів. У своїй фундаментальній праці історик, аналізуючи походження терміна «Русь», доходить висновку: «Ярослав почав також перетворювати Русь і територіальну спільність шляхом осадження княжої мандрівної дружини на київській, чернігівській і переяславській землях. Як результат таких дій, назви «Русь» і «Руська земля», що засвідчені в другій половині XI ст. і побутували в XV, вживалися тепер у новому значенні, а саме виключно щодо Південної Русі (нинішня Україна)» [11, с. 100].

Історію каганату русів дослідник розділив на три фази: волзький період (бл. 839–930 рр.), дніпровський (бл. 930–1036 рр.) та київський (1036–1169 рр.). Протягом двох перших фаз

руси володіли переважно торговельними шляхами й племенами, а не територіями; третя фаза – це початок культурної консолідації Русі й спроба її «націоналізації».

Якщо у IX–X ст. поліетнічний багатомовний, об'єднаний соціально і економічно організм, представлений морськими й торговими спільностями Балтійського моря, занесений туди вихідцями із країн Середземномор'я, то в XII ст. ця колишня безтериторіальна спільність стає політичним і релігійним центром з високою культурою, з якого постала Київська Русь, – такий висновок робить О. Прицак.

Концепція формування Київської Русі в праці О. Прицака, безумовно, заслуговує на увагу і досконале вивчення її, хоча і є спірною в ряді питань. Теоретичні побудови автора «Походження Русі», засновані на писемних джерелах, нерідко призводять до хибних уявлень про реальні історичні процеси і явища. Так, ставлення до археології та до лінгвістики як до наук вторинного значення зумовило хибне розуміння та недооцінку східнослов'янських племен як виробників і носіїв культурних надбань краю та учасників державотворчих процесів. Вивчення процесу формування Києво-Руської держави вимагає використання археологічних, антропологічних, писемних, лінгвістичних та інших джерел, які одне одного взаємно доповнюють.

Автор праці «Україна між Сходом і Заходом. Нариси історії культури до початку XVIII століття» професор Ігор Шевченко – світової слави вчений-візантолог, довголітній професор Гарвардського університету (1973–1992 рр.), дійсний член багатьох академій і наукових товариств, почесний президент

Міжнародної асоціації візантиністів. Він є автором широко знаних у науковому світі монографій, зокрема: «Суспільство та інтелектуальне життя пізньої Візантії» (1981), «Ідеологія, література і культура у візантійському світі» (1982), «Візантія і слов'яни в літературі та культурі» (1991). Спеціалізуючись на історії культури Візантії, особливо візантійсько-слов'янських культурних зв'язків, І. Шевченко у своїх дослідженнях багато уваги приділяє культурним взаєминам Візантії і Київської Русі.

Формально праця «Україна між Сходом і Заходом. Нариси історії культури до початку XVIII століття» [18] не є монографією, а радше збіркою наукових праць чи нарисів, як їх називає сам автор. Усіх нарисів дванадцять, і охоплюють вони період культурного розвитку України від хрещення Києва до початку XVIII ст.: «Україна між Сходом і Заходом» (1), «Візантія і слов'яни» (2), «Релігійні місії очима Візантії: імперський зразок і його місцеві варіанти» (3), «Хрещення Київської Русі» (4), «Владимиро-Суздальське князівство як суперник та епігон Києва» (5), «Політика Візантійського патріархату у Східній Європі в XIV ст.» (6), «Візантія та східні слов'яни після 1453 року» (7), «Польща в історії України» (8), «Відродження руської віри» (9), «Релігійна полемічна література в українсько-білоруських землях у XVI–XVII ст.» (10), «Багатоликий світ Петра Могили» (11), «Формування національної самосвідомості перед 1700 роком» (12). Як бачимо, усі ці нариси розміщено в хронологічному порядку, вони спираються на єдину логіко-історичну основу, тому книжка має цілісний характер і в певному сенсі може розглядатися як своєрідне монографічне дослідження.

Одним із основних завдань, які ставив перед собою автор, було виокремити ті важливі фактори, які найбільше вплинули на формування української культури в епоху середніх віків і ранньомодерного часу. Природно, що він почав із візантійського фактора, бо візантійська культурна спадщина домінувала якраз у ранній і середній періоди християнської Русі [18, нариси 1–7].

Так, розглядаючи державне хрещення Київської Русі, І. Шевченко однозначно позитивно оцінює історичний вибір князя Володимира прийняти візантійський варіант християнства. Його оцінка дослівно така: «Якщо стати на точку зору Києва X ст., то слід погодитися, що це був очевидний і мудрий вибір» [18, с. 53]. Те, що це був очевидний вибір Володимира, не викликає сумніву, але можна засумніватися, чи таким уже мудрим був цей вибір. Підстави для такого сумніву дає насамперед історичний досвід християнської Київської Русі, а також деякі висновки і спостереження самого автора. Так, він пише, що в момент Володимирового хрещення Візантія «була найблискупішим культурним центром» і перебувала «на вершині своєї політичної могутності» [18, с. 53]. Далі автор зауважує, і цілком слушно, що «витонченість і рівень освіченості візантійських книжників, їхнє знання всього канону грецької античної літератури були рисами, яких поганська Русь, мабуть, ще не могла оцінити як слід. Зате могла оцінити величезну красу царгородського мистецтва та вродистість церковних богослужінь» [18, с. 53].

Орест Субтельний – доктор філософії та історії, відомий український історик у Канаді, глибокий знавець західноєвропейських джерел з української історії.

Найбільшого визнання йому принесла праця «Україна: Історія» (1988), її було визнано однією з впливових та важливих книжок, що були опубліковані Університетом Торонто за 100 років його існування. За О. Субтельним, що стосується самого слова «Русь», то ним спочатку називали варягів, потім землі полян у Центральній Україні, а згодом – ту політичну єдність, що стала зватися Київською Руссю [13, с. 44]. Аналізуючи суперечки між норманістами і антинорманістами, він зазначив, що «нема загальної згоди щодо проблеми співвідношення зовнішніх скандинавських впливів та чинників слов'янської еволюції у виникненні Київської Русі» [13, с. 44]. Він відзначає вплив скандинавів на суспільство й культуру східних слов'ян. «Мандруючи у складі невеликих ватаг заповзятливих воїнів-купців, варяги швидко засвоювали східнослов'янську мову та культуру й через свою малу чисельність навряд чи могли серйозно вплинути на спосіб життя місцевого населення. Важко заперечувати участь, ба навіть провідну роль варягів у політичному житті з огляду на те, що всі правителі Києва аж до Святослава, а також їхні дружинники мали скандинавські імена. Варяги відігравали роль каталізатора політичного розвитку завдяки тому, що підкоряли слов'ян і політично організовували їх, або ж створювали для них загрозу, що змушувала їх краще організовуватися самим. Щоправда, у ряді випадків інтереси східних слов'ян і варягів співпадали. Це, зокрема, стосувалося обмеження впливу хозарів, протистояння нападам кочовиків, забезпечення і охорони дніпровського торговельного шляху на Візантію. Тому існують вагомі підстави вважати виникнення Києва досягненням не якоїсь

окремої етнічної групи, а результатом складної слов'яно-скандинавської взаємодії» [13, с. 45].

Таким чином, Києво-Руська ранньосередньовічна імперія як перше українське державне утворення викликала величезний дослідницький інтерес серед учених української діаспори початку ХХ ст. – початку 90-х років ХХ ст.

Українські вчені у вивченні питання заснування Київської Русі опинилися між двома таборами – «норманістів» й «антинорманістів». До норманської теорії приєдналася значна більшість істориків та правознавців української діаспори: С. Томашівський, В. Липинський, Д. Дорошенко, В. Щербаківський, М. Андрусак. Також у середовищі української наукової еміграції першої половини ХХ ст. побутувала антинорманська, кельтська та хозарська теорії (Р. Лащенко, С. Шелухін, М. Чубатий, М. Сосновський, О. Прицак).

Заснування Києво-Руської держави нерозривно пов'язане з поліетнонімом «Русь». Українські та російські дослідники здавна намагалися розгадати походження цього терміна, в результаті чого умовно сформувалося понад 10 концепцій: 1) варязько-норманська, за якою русами були варяги – «північні веслярі», «мореплавці»; 2) кельтська; 3) полабсько-поморська (від назви західнослов'янських племен); 4) прусько-литовська; 5) русинська – від ріки Рус, що впадає в озеро Ільмень; 6) руська – в основі якої лежить прикметник «русий»; 7) грецька (простонародна) – від прикметника *ruos* – червоний, рудий, русявий; 8) латинська: *ruiz* – село; 9) роксоланська, що своїм походженням завдячує світловолосим аланам (іраномовним племенам сарматського походження);

10) версія, за якою назва «Русь» – похідна від етнічної назви населення, що проживало над річкою Рось (над гирлом, де вона впадає в Дніпро, стояло місто Родень).

Отже, з огляду на аналіз згаданих праць нами підтримується концепція В. Барана, що на утворення Київської держави діяли два фактори: внутрішній – сам народ, його племінна еліта, що досягла розуміння необхідності державної організації, і зовнішній – варязькі князі з військовими дружинами, які поступово, підпорядковуючи північно-східні приволзькі, а потім південні дніпро-дністрянські племінні об'єднання слов'ян, підняли державотворчий процес на той вищий надплемінний рівень, який забезпечував діяльність державних інститутів [2, с. 134].

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрусак М. Історія України: Княжа доба / М. Андрусак. – Т. 1. – Прага: Пробоєм, 1941.
2. Баран В. Д. Історичні витоки українського народу / В. Д. Баран, Я. В. Баран. – К.: Генеза, 2005. – 208 с.
3. Грушевський М. С. Історія України-Руси: в 11 т., 12 кн. / М. С. Грушевський [голова ред. кол. П.С. Сохань]. – Т. 1: До початку XI віка. – К.: Наук. думка, 1991. – 736 с. – (Пам'ятки іст. думки України).
4. Дорошенко Д. І. Нарис історії України: в 2 т. / Д. І. Дорошенко. – [2-ге вид., репр.] – Т. 1: До половини XVII століття. – К.: Глобус, 1992. – 232 с.
5. Кордуба М. М. Найважливіший момент в історії України / М. М. Кордуба // ЛНВ. – 1930. – №6. – С. 540.
6. Крип'якевич І. П. Українське життя в давні часи: Княжі часи / І. П. Крип'якевич. – Львів: Просвіта, 1933. – Ч. I. – 96 с.
7. Лашенко Р. М. Лекції по історії українського права (Княжа доба) / Р. Лашенко. – Ч. 1. – Прага: Державна друк., 1923. – С. 69.
8. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму: твори. Політологічна секція / В. Липинський. – Відень, 1926. – 580 с.
9. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: у 2 т. / І. Лисяк-Рудницький. – К.: Основа, 1994. – Т. 1. – 520 с.
10. Полонська-Василенко Н. Історія України: у 2-х т. / Н. Полонська-Василенко – Т. 1. – До середини XVII століття. – 3-те вид. – К.: Либідь, 1995. – 588 с.
11. Прицак О. Походження Русі: Стародавні скандинавські джерела (крім ісландських саг) / О. Прицак. – К.: Обереги, 1997. – Т. I. – 1074 с.
12. Сосновський М. Нарис історії української політичної думки / М. Сосновський. – Нью-Йорк, Торонто, 1976. – 324 с.
13. Субтельний О. Україна: історія / Пер. з англ. Ю.І. Шевчука / О. Субтельний. – 3-те вид., перероб. і доп. – К.: Либідь, 1993. – 508 с.
14. Томашівський С. Українська історія: нарис I: Старинні і середні віки / С. Томашівський. – Львів: Вчора і нині, 1919. – 154 с.
15. Чубатий М. Княжа Русь-Україна та виникнення трьох східнослов'янських націй / М. Чубатий // Записки НТШ. – Т. 178. – Нью-Йорк; Париж: Організація оборони 4-х свобод України, 1964. – 159 с.
16. Шелухін С. Звідкіля походить Русь. Теорія кельтського походження Київської Русі з Франції / С. Шелухін. – Прага, 1929. – 128 с.
17. Щербаківський В. Формация української нації. Нарис праісторії України / В. Щербаківський. – Прага: Видавництво Юрія Тищенка, 1941. – С. 49.
18. Шевченко І. Україна між Сходом і Заходом: нариси з історії культури до початку 18 ст. / Ігор Шевченко; авториз. пер. з англ.: Марія Габлевич; наук. ред.: Андрій Ясіновський. – 2-ге вид., випр. і допов. – Львів: Видво Укр. католицького ун-ту, 2014. – 287, [4] с.: іл., карти.

REFERENCES

1. ANDRUSIAK, M. (1941) *History of Ukraine: Princely Era*. Prague. Vol.1. [in Ukr.]
2. BARAN, V. (2005) *Historical Sources of Ukrainian People*. Kyiv: Geneza, 208 p. [in Ukr.]
3. HRUSHEVSKYI, M. (1991) *History of Ukraine-Rus: in 11 Volumes, 12 books*. Kyiv. Vol. 1. 736 p. [in Ukr.]
4. DOROSHENKO, D. (1992) *Outline of History of Ukraine: in 2 Volumes*. Kyiv: Hlobus. Vol. 1. 232 p. [in Ukr.]
5. KORDUBA, M. (1930) *Important Moment in History of Ukraine*. LNV. № 6. p. 540 [in Ukr.]
6. KRYPIAKEVYCH, I. (1933) *Ukrainian Life in Ancient Times: Princely Era*. Lviv: Osvita. Part I. 96 p. [in Ukr.]
7. LASHCHENKO, R. (1923) *Lectures on the History of Ukrainian Law (Princely Era)*. Prague: Derzhavna drukarnia. Part 1. p. 69. [in Ukr.]
8. LYPYNSKYI, V. (1926) *Letters to Grain Growers. About the Idea and Organization of Ukrainian Monarchism: Works. Section of Political Science*. Vienna, 580 p. [in Ukr.]
9. LYSIAK-RUDNYTSKYI, I. (1994) *Historical Essays: in 2 Volumes*. K.: Osnova. Vol. 1. 520 p. [in Ukr.]
10. POLONSKA-VASYLENKO, N. (1995) *History of Ukraine: in 2 Volumes*. Kyiv: Lybid. Vol. 1. 588 p. [in Ukr.]
11. PRITSAK, O. *Origin of Rus: Ancient Scandinavian Sources*. Kyiv: Oberehy. Vol. 1. 1074 p. [in Ukr.]
12. SOSNOVSKYI, M. (1976) *History of Ukrainian Political Thought*. New York, Toronto, 324 p. [in Ukr.]
13. SUBTELNYI, O. (1993) *Ukraine: A History*. Kyiv: Lybid, 508 p. [in Ukr.]
14. TOMASHIVSKYI, P. (1919) *Ukrainian History: Essay 1. Ancient and Medieval Times*. Lviv: Vchora I sohodni, 154 p. [in Ukr.]
15. CHUBATYI, M. (1964) *Princely Rus-Ukraine and Emergence of Three Eastern Slavic Nations*. New York – Paris, 159 p. [in Ukr.]
16. SHELUKHIN, S. (1929) *What is the Origin of Rus. Theory of Celtic Origin of Kyivan Rus from France*. Prague, 128 p. [in Ukr.]
17. SHCHERBAKIVSKYI, B. (1941) *Formation of Ukrainian Nation. Outline of Prehistory of Ukraine*. Prague: Publisher Yuriy Tyshchenko, p. 49. [in Ukr.]
18. SHEVCHENKO, I. (1996) *Ukraine between East and West: Essays on Cultural History to the Early Eighteenth Century*. Edmonton, Toronto, 287 p. [in Ukr.]

M. Shostak

Foundation of Kyivan Rus in Approaches and Views Represented by Ukrainian Diaspora Scientists (the early 20th century – the early 1990s)

Abstract

The article reviews the approaches of Ukrainian diaspora scientists of the early XX century – the early 1990s to the problem of origin of Kyivan Rus. The works which examine different conceptions of origin of poly-ethnonym «Rus» are considered. It was revealed that in discussing the problem of origin of Kyivan Rus, the Ukrainian diaspora scientists appeared to be between the supporters of «Norman theory» (Normanists) and «anti-Norman theory» (anti-normanists).

The Normanists consider that those were the Scandinavian people (the Varangians) who established statehood in Kyiv lands and named them «Rus». The Varangians were actively engaged in military, commercial and political activities. Among the supporters of Norman theory we should mention such historians and legal scholars of Ukrainian diaspora as S. Tomashivskiy, V. Lypynskiy, D. Doroshenko, V. Shcherbakivskiy, M. Andrusiak, I. Krypiakevych, M. Korduba, O. Subtelnyi.

Besides Norman theory of origin of Kyivan Rus, there were anti-Norman, Celtic and Khazar conceptions (M. Sosnovskiy, M. Chubaty, R. Lashchenko, S. Shelukhin, N. Polonska-Vasylenko, O. Pritsak). Ukrainian scientists abroad have published a number of works which considered the history of ancient Ukraine and the problem of origin of Kyiv Rus in the context of European civilization process.

The early medieval Kyiv Rus as the first Ukrainian state formation awoke a great interest among the scientists of Ukrainian diaspora. They have explored a wide range of issues related to the problem of formation and history of Kyivan Rus. First of all, historians and legal scholars tried to resolve the question of origin of Kyivan Rus. It's a rather knotty question in domestic and foreign scientific thought and nowadays we haven't a unified theory of origin of «the Land of the Rus».

Так само як не вдалося дійти конкретного висновку про походження етноніма «Русь», так і немає загальної згоди щодо ширшої проблеми – співвідношення скандинавських впливів та чинників слов'янської еволюції у виникненні Київської Русі. Можливо, через неспроможність довести одну із теорій походження Русі, багато вчених поступово були змушені шукати компромісне рішення. Нині існує загальна згода щодо впливу скандинавів на суспільство й культуру східних слов'ян.